

O POTRČEVI PREDVOJNI PRIPOVEDNI PROZI

Od začetka tridesetih let dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne je Ivan Potrč napisal eno povest (*Sin*) ter čez trideset novel in črtic. Razen v paraboličnih novelah, ki so dogajalno postavljene na Kitajsko, je v Potrčevi pripovedni prozi pred drugo svetovno vojno tematizirana pisateljeva vzhodnoštajerska pokrajina s kmečko-vaškimi literarnimi osebami, v ospredju sta njihova socialno-etična problematika ter elementarna erotika. Potrčeva proza kaže opazne regionalne značilnosti, ob pokrajinsko zamejenih literarnih prostorih in štajerskih kmečko-vaških osebah kažejo na to tudi nekateri pokrajinsko in lokalno obarvani narečni izrazi v sicer knjižnem jeziku pisane in za vseslovenski prostor namenjene pripovedne proze. Prispevek opozarja tudi na vlogo nekaterih jezikovnoslogovnih značilnosti v Potrčevi predvojni prozi, zlasti na povezanost teh sredstev z značajskimi lastnostmi literarnih oseb.

Uvod

Leta 1913 v kmečki družini v Štukih pri Ptujju rojeni Ivan Potrč je v svojih dramskih in pripovednih delih najopazneje tematiziral socialno in moralno problematiko predvojnega časa na štajerskem podeželju. Kmečki, bajtarski ali kočarski svet je opisoval, kakor ga je v svojem otroštvu in mladosti tudi sam doživljal, zato je v njegovi predvojni (tudi povojni) prozi precej avtobiografskih prvin, še posebej v povesti *Sin* (1937), s katero je močno razbil idilično podobo kmečko-vaškega življenja in o kateri je Franček Bohanec zapisal, da je v glavni osebi Karleku »toliko Potrča samega, da je pisatelj moral tlačiti avtobiografske črte, če je hotel ostati povestičar« (1983: 482). Potrčeva predvojna kratka proza je od tridesetih let naprej izhajala v različnih revijah in časopisih, po drugi svetovni vojni je bila deloma zbrana v knjigi *Kočarji in druge povesti* (1946), leta 1983 z nekaterimi dodatnimi predvojnimi besedili (*Kitajske novele*, *Naša gruda*, *Sin*) v prvi od šestih knjig Potrčevega *Izbranega dela*, ki sta ga po tematskem vidiku uredila avtor in Franček Bohanec, slednji se je z obsežnimi spremnimi besedami k posameznim knjigam in leta 2002 izdano monografsko publikacijo o Ivanu Potrču s tem avtorjem doslej tudi najbolj celovito ukvarjal, Kocijanova *Slovenska bibliografija kratke pripovedne*

proze 1919–1941 pa kaže, da je ostalo zunaj knjižnih izborov Potrčeve predvojne kratke proze še več kot deset kratkih pripovedi.

Začetki Potrčevega pripovedništva segajo v trideseta leta dvajsetega stoletja, ko je bil še dijak ptujske gimnazije. Že prvi pripovedni sestavki (*Otroci, Kopači*), objavljeni v dijaškem listu ptujske gimnazije *Rast*, nakažejo glavne značilnosti pisateljeve poznejše proze, občutljivost za socialno-etične krivice in tematizacijo elementarne erotike kmečko-vaškega človeka na Štajerskem. Če je v Potrčevi prvi črtici v ospredju občutek pisateljevega sramu in krivde pred romsko deklico, ki jo je objestna fantovska družčina hotela izrabiti za prve spolne izkušnje (*ID 1, 9*), je v poznejših predvojnih novelah in črticah bolj poudarjena družbena krivica kmečko-vaškega proletarita, saj je bilo pisateljevo razumevanje literature usmerjeno v realistično prikazovanje človekovega individualnega in družbenega življenja. Zavezan spoznavni funkciji literature je Ivan Potrč v tridesetih letih prejšnjega stoletja pisal o vsakdanjem življenju na štajerskem podeželju, ki ga je iz lastne mladosti tudi najbolj poznal, o razpadanju agrarnega arhetipa, socialnih in moralnih stiskah vaških ljudi, o prizadetem otroštvu, o nasprotju med kmetom in kočarjem, vasjo in mestom itd. Realistični poetiki in štajerski pokrajini je Ivan Potrč ostal zvest tudi po drugi svetovni vojni, še leta 1981 je poudaril, da je njegovo literarno ustvarjanje lahko raslo le iz osebnega doživljajskega sveta in da je bilo v vlogi izpovedovanja resnice:

Moja domišljija je lahko samo iz tega mojega (kmetiškega) in svojskega sveta rasla, iz sveta, ki sem ga doživljal, in ki me je po svoje prizadeval – in le tako, sem mislil, bodo zmogli tisti, ki me bodo brali, zaživeti s tem mojim tako po svoje podoživljenim svetom, ki sem ga hotel po svoji domišljiji ustvariti: vselej bi naj šlo za umetniško in predvsem tudi za človeško izpovedno resnico. (*ID 1, 461.*)

S predvojno prozo se je Ivan Potrč vključil v model angažiranega socialnega realizma (Pogačnik 1995: 266), kakor so ga v tridesetih letih na Slovenskem uveljavljali Prežihov Voranc, Miško Kranjec, Ciril Kosmač in nekateri drugi. Ivan Potrč je bil že v gimnazijskih letih komunistično usmerjen, tik pred maturo je bil tudi politični zapornik (1934), v ljubljanskih zaporih so začele nastajati tudi pripovedi o kočarjih in njihovi revščini. V pripovedih je Potrč seveda na strani izkoriščane armade kmečkega proletariata (viničarjev, kočarjev, dninarjev), toda njegova predvojna proza kljub angažiranosti ohranja umetniško prepričljivost, saj iz nje diha polnokrvno kmečko-vaško življenje tistega časa. Potrčevi dninarji, kočarji, kmečke ženske, pastirji, kmetje niso črno-bele figure na ideološki šahovnici, so osebe iz krvi, ki jih poganja strast, največkrat so dramatično ubesedene in pred bralcem pristno in plastično zaživijo. Odmiki od socialno angažiranega realizma, ki so močnejši v Potrčevih povojnih erotičnih novelah in predvsem v romanu *Na kmetih* (Borovnik 2001: 155), so zaznavni že v predvojnih novelah, kažejo se predvsem v plastičnem slikanju literarnih oseb in pogostem pesimističnem pogledu na svet.

Potrčev odnos do knjižnega jezika in narečja

Poetika socialnega realizma, kamor je literarna zgodovina umestila Potrčevo predvojno literarno ustvarjalnost, temelji na posnemanju resničnosti in s tem tudi

na posnemanju jezikovnih značilnosti določenega časa in prostora. Socialni realisti, naj gre za Cirila Kosmača, Prežihovega Voranca, Miška Krajnca, Ferda Godino, Stanka Kocipra, Antona Ingoliča ali Ivana Potrča, so izšli iz slovenskega obrobnege prostora in so v slovenski književnosti prvič najopazneje tematizirali posamezne pokrajine, vendar svoje literature niso pisali v narečju, temveč v knjižnem jeziku in vanj vnašali pokrajinske in lokalne jezikove značilnosti ter narečno besedišče. V želji, da bi bila njihova literatura razumljiva vseslovenskemu bralcu, so svojim besedilom dodajali tudi slovarčke manj razumljivih besed in se za to besedišče kdaj tudi opravičili.¹ Ivan Potrč je na primer na koncu romana *Na kmetih* (1954) dodal slovarček, v katerem je razložil čez osemdeset besed, odločitev pa je takole pojasnil: »Ker je zaradi preprostega pripovedovanja ostala marsikatera beseda pristno izražena, bo zapisovalec te zgodbe po svoje razložil nekaj preveč domačih besed.« (*ID* 1, 303.) Prleških lokalizmov, ob katerih bi nepoznavalec tega govora potreboval dodatno razlago, je še mnogo več (Zadravec 2005: 272).

Ivan Potrč je v slovensko literaturo vnesel narečno besedišče štajerske pokrajine, pa tudi nekatere jezikovne oblike teh govorov. Več kot stoletje po Stanku Vrazu, ki je gotovo najbolj usodno občutil jezikovno problematiko vzhodnoslovenskega umetnika, je Ivan Potrč kdaj tudi potožil, da kot Štajerec ni znal »krajnskega jezika«. A ko mu je Andrej Budal (*ID* 6, 14) ob izidu prve knjige očital, da piše v nepravilni oziroma »svoji slovenščini«, je svojo materinščino, kakor je poimenoval štajersko² slovenščino, branil in znal odgovoriti, da je tako moral pisati, če je hotel ostati zvest svojemu človeku, njegovemu mišljenju, čustvu in nagonu, skratka, če je hotel kar najbolj živo in pristno pisati o kmečkem, bajtarskem ali kočarskem življenju, kakor ga je doživljal in spoznaval na območju Ptujkega, Dravskega polja, Haloz in Slovenskih goric.³ Potrčevi zapisi o jeziku razkrivajo, da se je v javnem življenju vedno zavzemal za knjižno slovenščino in da je v literaturi zagovarjal pokrajinsko in narečno besedo le tedaj, ko ta živo razkrije človekovo misel, čustvo in strast.⁴

Jezik Potrčevih literarnih oseb kot izraz njihove psihofizične biti in okolja

Potrčeva predvojna proza je tematsko in jezikovno kar najmočneje zraščena z vzhodnoštajersko pokrajino, iz nje se skozi osebe in pripovedovalca živo razbira

¹ Opravičilo za rabo narečnih besed je zapisal npr. tudi Stanko Kociper na koncu romana *Goričanec* (Čeh 2004: 473).

² Potrč piše o svoji »štajersčini« glade na geografsko razdelitev Slovenije, jezikovno spada to okolje v prleško narečje.

³ O vlogi narečja v literaturi je Ivan Potrč zapisal: »Pisal sem o svojih ali o naših ljudeh, a pisal sem za naš slovenski svet – se pravi, da se nikoli nisem izziviljal z narečjem ali se šel kakršne koli literarne novacije s svojo 'štajersčino', četudi so bili pri nas 'vzgleđi' za takšno – a moram povedati, kako me je to hoteno narečništvo, literarno tudi za lase privlečeno, odbijalo, redko kdaj bi zmoglo umetniško zaživeti. /.../ Drugače pač nisem mogel pisati, če sem hotel svojemu kmetiškem literarnemu junaku ostati zvest in ga živo in hkrati slovensko izraziti.« (*ID* 6, 14.) — O svojem literarnem jeziku je menil naslednje: »Vedno bi hotel, da bi bil ta jezik svojski, se pravi pristno ljudski in ne toliko moj – vedno pa bi tudi hotel, da bi ostal do zadnjega vlakna slovenski, da bi počival na najbolj svetih tradicijah našega klasičnega pisanja.« (*ID* 6, 13.)

⁴ Prim. Potrčeve zapise o jeziku »Krepka primera – dala bi zanjo cekin«, Zapis o besedi, Jezik – to je pisateljeva podoba (*ID* 6, 7–15).

literarni fenotip vzhodnoštajrskega vaškega človeka; njegove navade, razvade, kretnje, značaj, čustvovanje, čutenje idr. Vse to se izraža tudi ali predvsem z jezikom, ki razkriva mnogo več kot zgolj lokalno in pokrajinsko barvo. Ali kakor je zapisal Ivan Potrč:

Jezik – to je pisateljeva podoba, to je pisateljev odnos do bralca ali do človeka, do sočloveka: jezik je še več – pripoveduje o tistem, kar hoče pisatelj povedati, hkrati pa razkriva tudi pisatelja, misel in čustvo ... vse tja do zadnje in najgloblje ali najbolj skrite kamrice ... do nagonosti. (*ID* 6, 13.)

Za jezik Potrčevih literarnih oseb lahko trdimo, da je najgloblji izraz njihove psihofizične biti, njihovih dejanj, misli, čustev, čutov, okolja in časa, v katerem živijo. Te osebe ne poznajo miru in sproščenosti, odrasli in otroci se gnetejo v premajhnih, umazanih, s slamo kritih kočah, zaletavajo se drug v drugega podnevi in ponoči, kot z verigo so priklenjeni na krpico zemlje, drug drugega podijo zdoma, med seboj verbalno in fizično obračunavajo ob vsaki priložnosti, tudi na sedmini (*Pogreb*). Otroci so pogosto pastirji, vpreženi so v trdo delo, večkrat so pretepeni vse do krvi, odrasli nad njimi enako kot nad živino sproščajo jezo in obup. Moški in ženske v vinogradu ali na travniku garajo od zore do mraka, gazijo blatno ilovico, stiskajo pesti, se utapljujejo v pijači, kolnejo, vse življenje trpijo lakoto in krivico. V vsakdanjem boju za golo preživetje ti ljudje seveda ne razmišljajo o velikih filozofskih temah, so pa zato že v zgodnji mladosti razvili globok čut za etična vprašanja. Že od rane mladosti vedo, da živijo človeka nevedno življenje in ga tudi zmeraj znova občutijo kot krivico, njihova zemlja je prekleta zemlja, ženske in moški večkrat obupano vzklikajo obsodbo takšnega življenja.⁵ Med njimi so seveda tudi angažirani uporniki z dvignjeno pestjo (*Kočarji*), a več je onih, ki se vdajo v usodo, iščejo tolažbo v pijači (*Prekleta zemlja*), v skrajni brezizhodnosti se odločijo tudi za smrt (*Imel sem ljubi dve, Pastir*).

Potrčeve osebe so z vsem svojim delovanjem in bitjem pogreznjene v zemljo, vendar jih enako kot zemlja zaznamuje tudi telesnost, njihovo življenje še v pozni starosti določa predvsem nemirna kri, pisatelj bi seveda zapisal, da so željčne. Potrčeva proza seveda ne tematizira velike ljubezni, a zato je v nji mnogo elementarne in nepotešene erotike, slednja se kaže med mlado ženo ter ostarelim možem (*Sin*), med kmečkim fantom in kočarskim dekletom ali obratno (*Oče, Dekla Hana, Klanfar Karel bi se naj oženil*). Erotika je pri dekletu lahko blokirana s strahom pred nosečnostjo in grehom (*Dekla Hana*), pri moškem najpogosteje s socialnim položajem. Prva erotična doživetja se zgodijo največkrat z elementarno silovitostjo kje na senu, v kolarnici, grmovju, gozdu itd. Tako se dekletove sanje o ljubezni praviloma končajo. Zaznamovana in izgnana od doma nastopi trnovo pot nosečnosti (*Oče*), pozneje sledi običajno poroka s kakšnim ostarelim vdovcem (*Sin*), rojevanje otrok leto za letom, boj za preživetje itd. Toda erotična strast Potrčevim osebam ne da miru, brez ženskega krila ne morejo niti ostareli moški (*Prekleta zemlja, Kočarji*).

⁵ V noveli *Sveti zakon* (1936) se Liza ob kopici doraščajočih otrok, zapitem možu, ki se ob tem še brezbrizno polašča njenega telesa, ter trdem delu na propadajoči kmetiji obupano sprašuje: »Moj bog, ali je to življenje, ali je to kakšno življenje? Ali je za to živela?« (*ID* 1, 284.)

Tudi ženska ne more ubežati erotičnemu nagonu niti ga docela potlačiti, saj enkrat z vsjo silovitostjo bruhne na dan (pri Malečki v povesti *Sin* ali Hedlci v romanu *Na kmetih*).

Nekatere slogovne značilnosti Potrčeve predvojne proze

V knjižni jezik Potrčeve pripovedne proze se najopazneje vpletajo narečne besede, ob tem še nekoliko arhaizirano besedišče, pogovorni jezik, jezik uradnika, kmeta, dninarja, kočarja, delavca, berača idr. Vsi ti jezikovni podkodi ustvarjajo jezikovno raznoličnost in bogastvo Potrčeve pripovedne proze. Narečno besedišče sidra pisatelja in njegove literarne osebe v pokrajinsko prepoznaven in zamejen prostor Ptujskega, Dravskega polja, Haloz in Slovenskih goric, to je tudi prvinski jezik pisatelja in njegovih oseb, jezik, skozi katerega se izraža njihov pogled na svet, zato je to obenem tudi edini jezik, s katerim je lahko avtor najpristneje oblikoval podobo svojega človeka.⁶

Trdo življenje na skopi zemlji je Potrčeve ljudi docela zaznamovalo. Zgodaj se jim zarišejo gube na čelo, hodijo sključeno, v otopelosti se zatekajo k pijači tako moški kot ženske, vendar so slednje bolj vztrajne in pogumne. Okorne in v obnašanju robate osebe se tako tudi pogovarjajo, medtem ko mož govori o svoji ženi kot o babi, najde žena za moža še celo vrsto slabšalnih izrazov, kot so *ded, krevs, stari trap, cunjja, staro kresalo, stara zapita slakota* idr. Osebe imajo pokrajinsko značilna imena (Franček, Tinek, Tonek, Karlek, Lizika, Južek, Janžek, Lojzek, Štefek; Fanika, Lizika, Tunika, Milika, Hanika, Trezika, Malika). Po poroki se dekleta kaj hitro spremenijo v *babe*, njihovo ime lahko dobi tudi slabšalno priponsko obrazilo (Trezika je Trezanja, Hanika postane Handrača), najpogosteje pa so poimenovane z žensko obliko moževega priimka, ki spreminja žensko v moževo lastnino in obenem zbuja negativne konotacije (Malečka, Lenarčka, Toplečka, Hedlca, Merčevka, Kejačka, Hrgovca).

Potrčeve osebe so strastne in nemirne, zato ne poznajo počasnega, spravljivega in umirjenega govora, ničesar ne izrečejo mirno in počasi. Njihov govor vznika iz bolečine, jeze, sovraštva, ljubosumnosti, največkrat kričijo, psujejo, kolnejo, grozijo, jokajo. Še v boleznih in celo na smrtni postelji ne najdejo spravljive besede. Čustveno zaznamovanost njihovega govora (zlasti v dramskih dialogih) podčrtujejo pogoste ponavljalne in ogovorne figure. Osebe začenjajo ali končujejo svoj govor s tipičnimi medmeti (»He, ne misli si, da boš imela med pri dedu!«, »Jej, ej, jej, še ta!« – *Dekla Hana*; »He, ti Malečka!«, »Pjè, oženi se« – *Sin*; »Poslej boš imel dve, ha« – *Dekla Hana*). Ženske v nemoči, bolečini, jezi ali ob začudenju kar naprej vzklkajo *jezuskristus, za božjo sveto voljo, za kriščevo voljo, Kristus* (»Kristus, ata, kaki ste!« – *Prekleta zemlja*, »Gori, jezuskristus, pri nas gori!« – *Sin*), pogosto tudi preklinjajo (»Prekleti, da te je mogla roditi mati« – *Sveti zakon*). Vlogo svarila

⁶ Ivan Potrč v prispevku Zapis o besedi navaja, da je ob nekem poskusu, da bi njegovi kočarji in dninarji govorili knjižni jezik, kaj hitro ugotovil, da so postali ponarejeni, pusti in mrtvi (*ID* 6, 10).

ali grožnje opravlja tudi epanalepsis (»Ti, Karlek, ti!«, »Ti, smrklja, ti!« – *Sin*). Ekspresivnost govora Potrčevih oseb ponazarjajo tudi intenzivni slušni (*kričati, zarjuti, tuliti, zarenčati, prasniti v smeh*), poudarjeno čutni glagoli (*je zavrela vanj, se je repenčil*) in glagoli, ki posnemajo živalsko oglašanje (*je zasikala, zaceketala, slivkala, renčala, kokodakala, zajaskala, zatulila*). Hiperbolični so tudi prislovni pridevki (*divje zajavkati, nazarensko trpeti*).

Ivan Potrč je narečno besedišče najopazneje uporabljal za poimenovanje stanovanjskih in gospodarskih prostorov (*hram, hiška, priklet, čumnata, kamra, klučarija, dilce, izba, štalinka, podsek, pocje, kumen, ujdrc, ograd*), zemljiških površin (*gorička, sep, breg, graba, kolomija, vratnik*), kmečkega dela (*dera, opravka, pipati, skašati, ščinjavati, žmikati, dojva*), orodij, predmetov iz kmečkega sveta (*kola, kolca, tolige, kankole, polovnjak, poličnjak, slatinšak, čelešjak, maclek, leščerba, repnik, natol, slamnjača, ploh*), hrane in pijače (*jabolčnica, pikola, žganki, vrhnje, marule, južina*), ljudi in sorodstvenih razmerij (*atek, deca, otroček, aškrc, žlahta, sestrana, lauženki, nemarnjak, tetica, deklinica, frka*), oblačil (*robec, janka*), živalskega sveta (*pések, icked, icika, kokot, piceki, zizeki, dju, tibati, kvokati, prase*), rastlinstva (*vrbača, hoja, gožice, črešnja*), vremenskih in atmosferskih pojavov (*krivec, spodnjak, večerka*) in družabnega življenja (*zdavanje, svatrvca*). Med narečnimi izrazi so opazni še nekateri značilni:

- (a) glagoli (*svajevati se* 'prepirati se', *podasukati* 'zavihati', *pohupkati otroka* 'pestovati', *vekati* 'glasno jokati', *zmeziti se* 'počasi se premakniti', *kvokati* 'kokati', *cumati* 'dremati', *črepati* 'pohlepno piti', *prezati* 'govoriti', *zajaskati* 'zakričati');
- (b) pridevniki (*matast* 'neumen', *preprast* 'nespameten', *sklizek* 'spolzek');
- (c) prislovi (*doklič* 'dokler', *na večerko* 'pozno popoldne', *navek* 'zmeraj');
- (č) samostalniki z značilnim priponskim obrazilom (*mokročča, dojača, vrbača*);
- (d) značilni členki (*pje, pre*), ob tem še tipični naglasi, sklonske oblike, besedni red, onikanje idr.

Slikovitost Potrčevega sloga ustvarjajo tudi številni izrazi iz narave in živalskega sveta, ki so preneseni na človeka in njegovo obnašanje (*goniti se s kom, zlizati se, prasniti v smeh, cuzati, opletati z jezikom, skujati se, vsajati se nad kom, štuliti se*), ekspresivno učinkujejo tudi zastarele (*prerekati se, okinčati, zdaleka, hasek*), starinske (*razpraviti se, odrapan, svetek, svetešji, stolec, kola, skraja, vračiti, naspol, leca, nikak*), slabšalne (*pankrt, žota, terja, baba, babnica, škripa, trap*) in pogovorne besede (*mašiniti, ded, dedec, kikla, planka, župa, žlahta, frajla, rajda, krepniti, šiht*).

Pomembno prvino Potrčevega sloga predstavlja tudi primera. Izpis primer iz pisateljeve predvojne proze potrjuje, da je pisatelj človekovo ravnanje, njegove zunanje lastnosti in značaj najraje primerjal s svetom, ki je bil vaškemu človeku najbolj poznan in najbližje, najpogosteje z domačimi živalmi in rastlinami.

Primere z živalskim izhodiščem:

- »skledo je polizal ko pesek« (*Češnje*),
- »Človek zeva kot žejen pes« (*Kocharji*),

- »bi se ne vlekel za vrbačami kot rezan pes« (*Prekleta zemlja*),
 »Skraja je bila majhna kakor pes« (*Pastir*),
 »Kako so me preteпали! Kakor psa v cerkvi« (*Sin*),
 »je bevskala Malečka kakor pes nad Zepom« (*Sin*),
 »Zebe me kakor psa v tej letni oblekici« (*Sin*),
 »se je vračal kakor stepen pes« (*Sin*),
 »Tako strašno je končal, ko da bi mu bilo vseeno. Ko črv, ki se pusti pohoditi« (*Imel sem ljubi dve*),
 »so plazili drug preko drugega kakor črvi« (*Kočarji*),
 »oči so ji zasijale kot zbodeni živali« (*Kočarji*),
 »oči so se ji zasvetile kakor ranjeni živali« (*Sin*),
 »obračaš se kakor breja telica« (*Oče*),
 »Mu ne pristoji cigareta kakor naši šeki sedlo?« (*Sin*),
 »vpregla se je ko črna živina« (*Kočarji*),
 »Godi se mu huje kakor črni živini« (*Sin*),
 »Pušča otroke kakor svoje kokoši« (*Sin*),
 »Stoji, kakor bi jo vkopal. Kakor krava, ki jo pripustiš« (*Sin*),
 »Zadeneš ga (otroka) kakor jerebico na gnezd« (*Sin*),
 »Sama ... med tujimi ... kakor garjava ovca« (*Oče*),
 »kakor ovce so šli za cerkveni zid« (*Sin*),
 »se je pognala čez polena kot srna« (*Klanfar Karel bi naj se oženil*),
 »Siromaki jim nosijo za te krpe zemlje denar kakor čebele med« (*Sin*),
 »je stiskal vžigalice kakor ujeto ribo« (*Sin*),
 »Karlek se je zvil kakor jež« (*Sin*).

Primere z rastlinskim izhodiščem:

- »Postal je rdeče zaripel ko napeta buča« (*Kočarji*),
 »Ona, Dora, leži kot podrta hoja, nekaj pred svitanjem se je privlekla« (*Klanfar Karel bi naj se oženil*),
 »njegov motni pogled je blestel kakor zrela češnja« (*Oče*),
 »Bridko kot pelin, je mislila Malika in zaihtela« (*Sin*),
 »Prednica, posestničina hči, je govorila kočarskim dekletom, kakor če bi trgala cvetke« (*Dekla Hana*).

Druga izhodišča primer (naravni pojavi, kmečki predmeti, človek):

- »Zjutraj se vam je privlekla ko megla sem med gorico in njivami« (*Dekla Hana*),
 »pijan je ko cenja« (*Sveti zakon*),
 »Karlek je bil zdelan kakor cunj« (*Sin*),
 »lačna je življenja kot kruha« (*Sin*),
 »Spreletelo jo je, kakor bi jo kdo oblił z ledeno vodo« (*Češnje*)
 »Deca je večkrat bita kot sita« (*Kočarji*),
 »je bilo to cmarjenje toliko, kakor da bi pravil gluhemu dobro jutro« (*Prekleta zemlja*),
 »pri pijači pa se ti drži ko kmečka nevesta« (*Kočarji*).

Potrčeve primere so izraz pristnega vaškega življenja, slikovito in nazorno ponazarjajo dejanje in obnašanje kmečkega človeka, tudi njegovo robotost v izražanju (»Obračaš se kakor breja telica« – *Oče*). Človekovo dejanje ali lastnost rade pretirano povečujejo, zato kažejo značilnosti ljudske hiperboličnosti. Na človeka najpogosteje prenašajo živalske pomenke in predstavljajo Potrčevega človeka predvsem kot nagonsko bitje (npr. »Stoji, kakor bi jo vkopal. Kakor krava, ki jo pripustiš« – *Sin*, »Ona, Dora,

leži kot podrti hoja, nekaj pred svitanjem se je privlekla« – *Klanfar Karel bi naj se oženil*, »Obračaš se kakor breja telica« – *Oče*). Še posebej izstopajo primere z izhodiščnim območjem psa in ponazarjajo človekovo uborno in kdaj tudi povsem živalsko obnašanje (»Človek zeva kot žejen pes« – *Kočarji*, »bi se mogoče tokrat ne vlekel za vrbačami kot rezan pes« – *Prekleta zemlja*, »Kako so me pretepali! Kakor psa v cerkvi« – *Sin*, »je bevskala Malečka kakor pes nad Zepom« – *Sin*, »skledo je polizal ko pesek« – *Češnje*, »se je vračal kakor stopen pes« – *Sin*, »zebe me kakor psa v tej letni oblekici« – *Sin*). Z ljudsko modrostjo in izkušnjo obdarjene osebe v svoj govor rade vpletajo tudi frazeološke primere in pregovore (npr. *delati kot črna živina*, *držati se kot kmečka nevesta*, *deca je večkrat bita kot sita*, *biti garjava ovca*, *vleči se kot meгла*).

Sklep

Potrčeva predvojna proza je kar najmočneje zraščena z vzhodnoštajersko pokrajino, kar se kaže v motivno-tematskih in slogovnih plasteh te proze. Iz literarnih oseb in avtorskega pripovedovalca se živo razbira literarni fenotip vzhodnoštajerskega kmečko-vaškega človeka, bralec spozna njegove navade, razvade, kretnje, značaj, čustvovanje, čutenje idr. Vse to se izraža tudi z jezikom, ki v Potrčevi prozi razkriva mnogo več kot zgolj lokalno in pokrajinsko barvo. Opisana slogovna sredstva (narečno, nekoliko arhaizirano besedišče, ekspresivni glagoli, lastna imena, ljudska primera, ogovorne figure idr.) pokažejo na tesno povezanost jezikovnih in psihofizičnih značilnosti Potrčevih literarnih oseb. Marsikatera vzhodnoslovenska beseda je prav iz Potrčeve pripovedne proze prišla tudi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, kjer je avtor pogosto naveden kot ponazarjalni vir za besede, ki so označene z oznako vzhodnoslovensko. Tudi s tega vidika predstavlja Potrčeva proza neprecenljivo bogastvo slovenskega jezika in kulture.

Viri

Potrč, Ivan, 1970: *Izbrano delo 1*. Ljubljana.

Potrč, Ivan, 1973: *Na verne duše*. Ljubljana.

Potrč, Ivan, 1983: *Izbrano delo*. 1. knjiga. Ljubljana: DZS.

Potrč, Ivan, 1983a: *Izbrano delo*. 6. knjiga. Ljubljana: DZS.

Literatura

Bohanec, Franček, 1983: Potrčevo pripovedništvo iz predvojnih let. Potrč, Ivan: *Izbrano delo 1*. Ljubljana: DZS.

Bohanec, Franček, 2002. *Portret Ivana Potrča*. Ljubljana: Viharnik.

Borovnik, Silvija, 2001: Pripovedna proza. *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 145–201.

Čeh, Jožica, 2006: Dialekti v Potrčevi prozi. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Zora (Zora, 41).

Kocijan, Gregor, 1999: *Slovenska kratka pripovedna proza 1919–1941*. Bibliografija. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF.

Pogačnik, Jože, 1995: Pesem bolečine in radosti. Kociper, Stanko: *Jeruzalemski zvonar*. Maribor: Slomškova založba. 261–278.

SSKJ I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.

Zdravec, Franc, 2005: *Slovenski roman dvajsetega stoletja*. Tretji analitični del in sinteze. Ljubljana, Murska Sobota.